

H.M. van den Brink

DIJK

een vergelijking

Uitgeverij Augustus
Atlas Contact
Amsterdam · Antwerpen

'Time is the longest distance between two places'
(Tennessee Williams: *The Glass Menagerie*)

1 De droom kwam nacht na nacht terug en er was op het eerste gezicht niets vreemds mee aan de hand.

Het regent. Ik loop over een kade langs een donkere gracht. De gracht wordt hier en daar verlicht door lantarens die op regelmatige afstand van elkaar staan.

Voor mij uit loopt een man. Steeds wanneer de gedaante in een lichtkring stapt, zie ik hem heel even iets beter. Zijn opgetrokken schouders. De donkere jas. Zijn witte gezicht in het gordijn van licht en regen. Hij loopt twee lantarens voor mij uit, onverstoorbaar.

Ik ken die man.

Ik ken ook de gracht.

Maar dan.

Wanneer ik mijn pas versnel om hem in te halen, blijft de afstand tussen ons even groot. Ik zie hoe hij gestaag van lichtkring naar lichtkring gaat en toch, hoe ik mij ook inspan, aan die afstand verandert niets.

Twee lantarens, regen, duisternis. En ook aan de gracht komt maar geen eind.

Zo blijft het tot ik wakker word, met het gevoel dat ik nog lang niet uitgerust ben. Maar ook van wrevel over mijzelf en mijn onvermogen om er een eind aan te maken.

Want waar is het goed voor, dit gedoe, deze geheimzinnigheid? Ik ben nu zesenzestig jaar en heb altijd goed

geslapen. Droomloos, zo lang als ik mij herinneren kan.

Verder geloof ik niet dat ik meer verbeelding heb dan andere mensen.

En op bezoek vanuit mijn onderbewuste, wat dat ook moge zijn, stel ik in het geheel geen prijs.

Ik heb niet geteld hoe vaak de droom terug is gekomen en ik kan niet zeggen dat ik er last van had. Maar wel betrapte ik me erop dat ik begon te verlangen naar het moment dat de natuurwetten er eens behoorlijk in gingen functioneren, zodat ik met mijn versnelde pas de schim op een gegeven moment zou bereiken en op zijn schouder tikken kon.

‘Dijk!’ zou ik zeggen.

En zodra hij zich omgedraaid had: ‘Karl, hou hiermee op.’

Dan zou het ophouden, denk ik.

Ik besepte heus wel het onzinnige van mijn wens, die er kennelijk van uitging dat mijn vroegere collega Karl Dijk niet alleen acteerde in deze vreemde scène, maar ook de regie in handen had. Terwijl ik vermoed dat zoiets toch heel anders gaat in dromen. Die maak je zelf, of iets in jou maakt ze, en de buitenwereld levert alleen de decors en de figuranten.

Het was niet zo dat ik mij schaamde voor mijn droom. Hij maakte me ook niet ongerust. Er was, als gezegd, alleen dat lichte gevoel van ergernis. En toch vertelde ik mijn vrouw niks over wat zich ’s nachts afspeelde in ons bed, pal naast haar grote, warme lichaam in het dunne nachthemd met de strikjes. Het zachte lichaam dat ge-

woon rustig doorademde terwijl haar echtgenoot van meer dan vijfenveertig jaren samen met die rare Dijk zonder doel of reden door de regen over een kade liep.

Zorgen maak ik me pas sinds vanavond.

1.1 Kun je een droom hebben in een droom? En weet je dan wat droom 1 is en droom 2 en waar de ene droom eindigt en de andere weer begint?

Het probleem dat zich vanavond voordeed was dat de plotselinge wending die mijn verhaal nam zo realistisch werd uitgevoerd, compleet met natte kledingstukken en het natuurgetrouwe decor van onze woonkamer, dat ik geen aanwijzingen kon vinden voor de toestand waarin ik mij bevond. Waken, slapen, dromen...

Wel beschikte ik nog over de reflex die het jarenlange werken op een groot kantoor mij heeft aangeleerd: dat je een probleem kunt parkeren, in een neutrale stand kunt zetten, terwijl je wacht op een nieuw inzicht of op het moment dat het vanzelf verdwijnt. Gewoon geen mening hebben en geen conclusies trekken, dat lijkt niet erg bevredigend maar werkt soms wel het beste.

Laten we dus zeggen dat het inderdaad nacht was en november, dat het flink regende en dat de klok van de Sint-Vituskerk elf keer sloeg zodat ik wist dat het precies 1 minuut en 3 seconden over elf moest zijn. De slagen galmden over de natte daken van de stille buitenwijk waar ik nu al zo lang woon dat ik nog weet dat de kerk er ooit wel degelijk een zekere betekenis in had.

Het uurwerk loopt al jaren niet meer zoals het zou moeten lopen, maar niemand die daar aanstoot aan

neemt. Niet de overheid, niet het kerkbestuur en zelfs niet de prelaat-van-dienst die op zondag voor steeds minder gelovigen zijn preek afdraait op het altaar recht onder diezelfde klokkentoren.

De afnemende belangstelling voor wierook en vrome praatjes kan me niets schelen. Het gebrek aan interesse voor het uurwerk des te meer. Let maar eens op: overal in de stad lopen de tijden tegenwoordig anders, niet alleen op kerktorens maar ook op winkelpuien, bij tramhaltes, in openbare gebouwen. Wanneer de wintertijd in zometijd verandert, en andersom, blijven de klokken van de gemeente in drukke straten en op pleinen nog maandenlang nadrukkelijk de verkeerde tijd aangeven met hun dikke zwarte wijzers op zo'n grote witte plaat. Niemand die er verantwoordelijkheid voor neemt. Het lijkt wel of de tijd niet meer van iedereen samen is maar geprivatiseerd, iets wat je in een tas stopt of in een binnenzak tegen je lichaam draagt. Alsof iedereen een persoonlijke relatie onderhoudt met de atoomklok in het netwerk van zijn mobiele telefoon.

Ik ben een gemoedelijk mens, meestal zet ik de dingen gemakkelijk van me af. Maar de slagen van de kerkklok dringen zich met hun sonore galm nu eenmaal aan je op en dat went niet, niet bij mij. Hoe vaker de klok slaat, hoe groter bovendien de onnauwkeurigheid; want ook de slagen zelf nemen tijd in beslag. Aan het eind van de ochtend en aan het eind van de avond erger ik mij dus het meest.

In middeleeuwse steden was er altijd één toren de baas, de grootste, die van de dom of de kathedraal. Eenvoudig omdat hem het meeste gezag werd toegekend – net als aan de palm, de voet, de duim en de elleboog van

de koning wanneer er iets gemeten werd.

Ik dwaal af. Ik weet het. Al deze gedachten kunnen niet meer tijd in beslag hebben genomen dan een fractie van een seconde. Er gebeurde namelijk juist op dat moment iets heel anders. En daar gaat het nu om.

Ik zat in mijn stoel, de klok sloeg zijn hemeltergende slagen, ik keek op van mijn krant, ik zag iemand midden in de kamer staan en ik zag onmiddellijk wie het was.

Er was niet aangebeld. Er was geen deur opengegaan. Toch stond hij daar.

Dijk. Ik keek hem nu recht in zijn gezicht. Nog altijd die gemelijke paardenbek.

Dijk. Met zijn vale regenjas, waarvan de rug en de schouders nat en donker waren van de regen.

Dijk. De man die niet op zijn eigen afscheid was verschenen.

Hij was het, zeker en vast en tot in de kleinste onderdelen nauwkeurig: mijn oudste collega, Karl Dijk.

Rond zijn grote voeten drupte water op het kleed, voeten die net als vroeger gestoken waren in schoenen van een onbestemde kleur, een kleur die je misschien 'donkerbeige' of 'lever' zou kunnen noemen, een tint uit het spectrum tussen bruin en grijs in ieder geval. De schoenen hadden dikke gummizolen.

Hij stond daar en zei niets. Dat was op zichzelf niet ongewoon. Wanneer hij niet aan een van zijn gedreven betogen bezig was, kon Dijk er urenlang het zwijgen toe doen, ook als hij recht tegenover je zat. Dijk deed niet aan praatjes uit beleefdheid. Wanneer hij meende dat hij niets belangwekkends te zeggen had, keek hij gewoon dwars door je heen, met zijn gedachten duidelijk ergens anders.

Zo was het ook nu, het leek of hij zijn blik op iets gericht had ver voorbij het behang, de kalk en de stenen die de muren vormen van de kamer.

Ik knipperde met mijn ogen. De toestand bleef onveranderd. Alleen de gashaard begon harder te suizen, flakkerde even op en wierp een warme gloed over de tafels en de stoelen en het dressoir waarop in gepoetste vergulde en verchromde lijstjes onze familiefoto's prijken. De schaduwen werden langer en krompen daarna weer naar hun oorspronkelijke formaat. Met een felle tik kwam het gas weer tot bedaren.

Dijk bleef intussen druipend en zwijgend midden in de kamer staan. Zijn plumpe schoenen ferm verankerd in het patroon van het Perzisch tapijt, de natte haren vanaf het benige voorhoofd strak naar achteren over zijn schedel gekamd. In zijn hand hield hij een aktetas, die ik herkende.

Zou hij brood hebben meegebracht, in een trommel met een elastiek erom? Het flitste even door mij heen. Toen kwamen de andere vragen.

Hoe was Dijk binnengekomen? Wat was het doel van zijn bezoek? Waar had hij al die jaren uitgehangen? Waarom mompelde hij zelfs niet het begin van een verontschuldiging, of nog liever: een verklaring voor zijn ongenode aanwezigheid?

En waarom slaagde ik er zelf, bij zoveel vragen, al evenmin in om een woord uit te brengen?

Wacht even... Speelde er nu, terwijl hij mij nog steeds niet rechtstreeks aankeek, een kleine glimlach om zijn mond?

Ik voelde hoe de ergernis in mij begon te groeien. Vanuit mijn samengetrokken vingers en mijn gespannen schouders verspreidde dat gevoel zich tintelend door mijn hele lichaam, tot in mijn tenen en mijn kaken.

Ik had op allerlei manieren de stilte kunnen verbreken. Met een laconieke begroeting laten merken dat ik me niets aantrok van zijn merkwaardige entree. Iets in de trant van 'lang niet gezien' of 'hoe later op de avond'.

Maar moest ik het dan normaal vinden wat Dijk hier deed? Ook al kenden wij elkaar al zoveel jaren als collega's, door op deze manier te verschijnen was hij ook een ordinaire indringer geworden. Een rustverstoorder. Iemand die niet alleen de wetten van de natuur maar ook die van de betamelijkheid aan zijn spekzolen had gelapt.

Wat Dijk hier presteerde was in de eerste plaats niet mogelijk, en in de tweede plaats: je dééd het niet.

1.2 Ik slikte, deed mijn ogen dicht, en open, en daarna weer dicht.

De kerkklok sloeg één maal. Het was halftwaalf geworden. Ongeveer.

Had ik een vol halfuur in mijn stoel gezeten en alleen maar naar een vage glimlach gekeken?

De kamer was weer stil nadat de klokslag had weerklonken. Ook de gashaard suisde niet meer. Alle voorwerpen stonden op hun plaats, bewegingloos. Waar Dijk had gestaan was niets dan lucht. Een schemerende leegte.

Ik kwam overeind en knielde neer om de afdrukken van zijn schoenen in het tapijt terug te vinden. Ik streek over de rulle wol maar voelde geen vocht. Hadden de dikke knopen van het kleed de druppels uiteen laten

spatten en daarna in de loop van dertig minuten geabsorbeerd? Stootte wol het water dan niet af? Zou ik bij daglicht meer hebben gezien? Of zou hij er dan helemaal niet zijn geweest?

Om iets zinnigs over een verschijnsel te beweren moet de waarnemer een stabiele positie innemen. Terwijl ik me weer achterover liet zakken in mijn stoel overdacht ik dat mijn stabiliteit de laatste tijd misschien te wensen over had gelaten.

Om te beginnen was er natuurlijk de repeterende droom geweest, die mij nu al dagen een gevoel van onuitgeslagenheid bezorgde.

Ik had bovendien een flinke verkoudheid gehad, die met een lichte verhoging gepaard was gegaan – hoeveel wist ik niet, ik had de thermometer niet geraadpleegd maar ik mocht niet uitsluiten dat het oordeel ‘licht’ door de verhoging zelf beïnvloed was.

Ten slotte had ik een dag eerder, rondtastend naar een restje inpakpapier in ons voorraadkamertje, bij het overeind komen mijn hoofd aan een kastplank gestoten. Het was best een harde tik geweest. Zo'n schok zou een na-ijleffect kunnen hebben. Kunnen zorgen voor een verschuiving in de lagen en de knopen, de verbindingen in mijn hersenen, waardoor ook de waarneming aangetast werd.

Ik zocht naar verklaringen. Maar wat ik vond overtuigde me niet. En ja, ik begon me nu dus toch zorgen te maken. Eerst over mijzelf en toen ook over hem. Over zijn verschijning, beter gezegd. Want of hij er nu geweest was of niet, dat ik hem gezien had stond op de een of andere manier wel vast.

Ik sloot opnieuw mijn ogen en probeerde me zo precies mogelijk voor de geest te halen wat ik zojuist had waargenomen. De gestalte. De kleding. Het vocht. Zijn gezicht. Maar naarmate ik mij rekenschap gaf van steeds meer details be kroop mij het gevoel dat het niet het beeld was van zojuist dat ik opnieuw in elkaar zette, maar dat ik ook gebruikmaakte van de duizenden andere keren dat ik Dijk had gezien in de loop van meer dan vijfenveertig jaar. Al die beelden resoneerden onontkoombaar mee en zorgden voor een compositietekening waarin zowel de jongeman verwerkt was die ik op een winterochtend, lang geleden, voor het eerst was tegengekomen als ook de kaarsrechte, stramme oude kerel die hij op het laatst was geweest, voor hij zo plotseling en spoorloos verdween.

Het kon natuurlijk niet, dat een gezicht bleek en rimpelloos was en tegelijkertijd rood aangelopen en door de tijd gegroefd. Het kon niet dat ik op hetzelfde moment een schedel zag waarover nog maar een paar haren strak achterover waren gekamd maar ook de beweging herkende waarmee Dijk steeds weer een dikke zwarte lok van zijn jonge voorhoofd streek. Het kon niet, behalve als je ervan uitging dat er een tijdloze oer-Dijk bestond die je normaal gesproken nooit te zien kreeg, maar waarvan alle zichtbare manifestaties waren afgeleid. Dan had ik zojuist niet slechts een van zijn verschijningsvormen maar de ware Dijk ontmoet.

Wat moest ik daarmee?

Een compositietekening is geen portret, zo iemand kom je in het echt nooit tegen.

In gedachten pelde ik nog eens alle versies van Dijk af die mij te binnenschoten. Ik elimineerde ze een voor een, en hield toen niet veel meer over dan die glimlach, die niet eens karakteristiek voor hem was: hij kon zijn mondhoeken heel goed naar beneden trekken, maar aan de uiteinden naar boven gekruld zag je ze nooit. En toch bleef er nu, na verwoed nadenken, ten slotte een glimlach over, een glimlach zonder gezicht, net als bij de kater uit *Alice in Wonderland*. Ik had het mijn zoon en mijn dochter voorgelezen, hier, in ditzelfde huis, terwijl het buiten koud en donker was, net als nu, maar binnen veilig en warm. Ik zat op de rand van hun bed, het boek op schoot met naast ons een lampje dat licht wierp op tekeningen van een kat, een meisje met blonde vlechten, een konijn met een horloge. Buiten de kring van licht was er het vrolijke behang dat er nog steeds is, boven, in hun kamers, ook nu de kinderen er zelf niet meer zijn. Ook het boek met de tekeningen staat er ongetwijfeld nog.

In een impuls stond ik op en liep de gang in, naar de voordeur. Naast die voordeur is een klein vertrek waar een bureau staat en dat door mijn vrouw 'de studeerkamer' wordt genoemd. Meer dan de rekeningen betalen doe ik er niet. De formulieren van belastingen en verzekeringen liggen er, de paspoorten en ons trouwboekje, goed beschouwd allemaal dingen die bedoeld zijn om verrassingen te voorkomen. Mijn vrouw zet er regelmatig een boodschappentas vol lege flessen neer; ook zij ziet dat studeren dus meer als een idee.

Ik knipte de bureaulamp aan.

Het leek me dat er morgen, wanneer er misschien weer helder licht stroomde uit een schoongewaaide lucht,

nog iets moest zijn wat aan het gebeurde herinnerde. Iets tastbaars, misschien geen bewijs voor wat me was overkomen maar toch een houvast, iets wat duidelijk maakte dat niet alles een droom was geweest.

Maar zo eenvoudig is dat niet. Ik ben aan het bureau gaan zitten. Ik heb mijn droge vulpen opnieuw gevuld. Ik heb de stoel dichterbij het tafelblad geschoven. En nu zweeft mijn hand besluiteloos boven het papier.

Het is niet zo dat ik niets bedenken kan. Het is eerder zo dat me te veel tegelijk te binnen schiet en dat ik niet weet in welke volgorde ik al mijn herinneringen aan Karl Dijk, en aan mijzelf, zou moeten plaatsen.

Die kat, uit dat kinderboek, zaaide die ook niet graag verwarring over de volgorde van gebeurtenissen? En zeggen ze niet dat mensen die op het punt staan te sterven hun complete leven aan zich voorbij zien trekken 'als in een film'?

Dit laatste is natuurlijk niet ter zake. Ik ben helemaal niet bezig dood te gaan. Ik zit in mijn bureaustoel, die een beetje kraakt maar heel comfortabel is, en dat ietwat versleten, ietwat gezette lichaam van mij, dat verricht zijn diensten nog heel best. Als ik opkijk zie ik mezelf weerspiegeld in het raam, waarachter de regen en wind nog steeds in het duister water laten kletteren en struiken laten zwiepen. Een man op leeftijd, met zijn haar in de war en een hoofd vol herinneringen, ongesorteerd.

Een film is een rechte lijn, een streep van beelden met een begin en een einde. Zou die in het uur van je dood met het geluid van een mitrailleur, maar dan nog on eindig veel sneller, door de projector van je bewustzijn

worden getrokken, van de eerste hartenklop tot aan de laatste zucht? Of is het eerder zo dat je alles tegelijk ziet, misschien wel analoog aan wat ik net bedacht over mijn beeld van Dijk?

Er tikt een tak tegen de ruit. Mijn geheugen lijkt wel een omgevallen kaartenbak. Alle kartonnetjes met jaartallen, gebeurtenissen, opvattingen en constateringen liggen door elkaar op de grond, sommige met een gekleurd metalen ruitertje er nog op, om aan te geven dat ze destijds belangrijker waren dan de overige gegevens – maar weet ik nog waarom? Ik moet ze opnieuw gaan ordenen. Het alfabet is daarbij net zo'n willekeurig uitgangspunt als de chronologie.

Ik kan kiezen. Zal ik beginnen in de winter van 1961 of richt ik me eerst op de zomer van 2007? Ik kan niet kiezen. Het ene was het begin en het andere had het eind moeten zijn, als Dijk die afsluiting niet op losse schroeven had gezet – en daarmee in wezen ook het begin.

Over nog eens vijfenveertig jaar weet niemand meer wat dat is: een kaartenbak.

1.3 Het nieuwe kantoor van de Dienst, die inmiddels al geruime tijd niet meer zo heet, stond in een voorstad die vroeger een dorp was geweest, op een industrieterrein dat vroeger een weiland was en nu vooral uit parkeerplaatsen, heel veel parkeerplaatsen bestond. Je kwam er binnen door een hal van immense afmetingen, duidelijk bedoeld om te imponeren. Het nieuwe kantoor had een prijs gekregen voor het beste bedrijfsgebouw van het jaar.

Zeker dertig meter hoog was die hal, van de buitenwereld gescheiden door een spiegelende glazen pui en

voorzien van een vloer van roze marmer in brede stroken. Precies in het midden was een stervormig patroon van zwarte en witte blokjes gecreëerd dat eruitzag als een doelwit, een schietschijf – al was dat ongetwijfeld niet zo bedoeld.

Enmaal van de eerste overweldigende ervaring bekomen, zag de bezoeker heel in de verte, aan de overzijde van de hal, een balie met daarachter twee of drie vrouwen die de receptie vormden. Hun hoofden waren voorzien van koptelefoons en microfoons, omdat zij tegelijkertijd als telefonistes fungeerden.

Onze schikgodinnen. Onze verbinding met de buitenwereld. Met een glimlach die nooit van hun gezicht verdween, met hun gelakte nagels en hun gestifte lippen beheerden zij de draden van ons web. Ze konden alles in het honderd sturen, ze konden verbindingen maken die nieuwe perspectieven openden maar ook veelbelovende contacten plotseling verbreken.

Hun aantrekkelijkheid was een beetje angstaanjagend. Zelfs na ettelijke jaren moest ik me nog steeds over iets heen zetten, een lichte aarzeling, een kleine weerzin, voordat ik de roze vlakke begon te doorkruisen, op weg naar de lift, die zich schuin achter hen bevond. Het waren niet steeds dezelfde vrouwen, dat zag ik aan de kleur van hun haar of soms van hun huid. Wel leken ze uit dezelfde mal gegoten, met die lippen, die nagels en die wimpers. Ik vermoedde dat ze van een uitzendbureau kwamen, want op personeelsbijeenkomsten zag je ze niet.

In al die jaren dat ik hen ochtend na ochtend en middag na middag passeerde is er met geen van hen iets

wat leek op een persoonlijk contact ontstaan. Geen kort gesprek, nooit een blik van verstandhouding, geen aanwijzing voor de aard van hun leven achter de coulissen. Erger nog: zelf had ik vaak de gewaarwording dat ik auditie voor een toneelstuk deed wanneer ik de draaideur verliet en dat zij, op hun podium, een jury vormden die alleen maar verliezers aanwees. Onwillekeurig schikte ik mijn kleding zodra ik die deur binnenstapte, ik tastte naar de knoop van mijn das – hoewel ik al jaren geen das meer droeg, ik haalde een hand door mijn haar. Een gevoel van onvolkomenheid, van hopeloos tekortschieten priemde dan even door me heen.

Als ik me al enigszins ongemakkelijk voelde, hoe moest Dijk met zijn grote talent voor ergernis die veertig of vijftig stappen dan iedere ochtend hebben ondernomen? Bij het verlaten van het gebouw kon je de balie kordaat de rug toekeren maar bij binnenkomst liep je recht op hen af, dat was onvermijdelijk. Ik denk dat Dijk er flink de pas in zette en daarbij de blik juist geen moment van hen afwendde, dat hij dwars door de schikgodinnen heen keek. Hij had geen talent voor onderdanigheid, zelfs niet tegenover het lot en zijn dienaressen.

Dat lot had in de dagen waaraan ik nu denk de vorm, of beter gezegd de uitbundig gevormde persoonlijkheid aangenomen van onze nieuwe directrice, die bepaald had dat ten langen leste aan het dienstverband van Karl Dijk een einde komen moest. En dat dit gevierd zou gaan worden, met een kleine plechtigheid in die grote hal.

Het afscheid was gedwongen, een paar jaar voor zijn pensionering. Maar Dijk had er voor zover ik weet, en tot mijn verbazing, niet tegen geprotesteerd.